

Хальмгуд болн Улан Церг

Мөрн малн туст хальмг ямр улсинь келнэв. Хальмг кун мөрнэс кииснэ гилг икл берк йовдл болдж тоолгдгиг цайлггч эврэнн темдгуд болн учрумуд хальмг улсд бэйцхадмн. Теегин кун гихлэ, тууг кун-толггата мөрнэ зургин мбч гидж йирин санцхадмн. Теегин улс нигдк келцхадмн:

—Йовгъар йовдж йовхш тигтлэн,—мбртэ кун киисдв! Хальмг кун йовгъар йовхларн бурдрж киисхнэ дбт болджана. Йовгъар йовдж йовсн му хальмгин бийнэ мбрн деер гархларн онггдарад оддг мбн. Мбртэ йовдж йовад киисдж уксн куунэ тускар зэнг соньсхларн, хальмг нигдж сурдг мбн:

—Ягъад? Мбртэгийн хамдан киисдэй?

Теегин кун талданаар тоолдмн биш. Ямр учр йовдлмуд харгъхла, кун мбрнэс салад одлгин тускар хальмгуд бас чигн келцхадмн: мбрн кемр туульад, ар-хойр кблэрн зогсхла, ташр тер заамднэ джоло тасрхла, эс-гихлэ, довгдлж йовсн цагтнэ олнэ-татурнэ тасрхла, эс-гихла, мбрн толгъагарн газр хатхад, алс тусхла, тегэд оч кун мбрнэс салдг мбн! Нань ягъдг болв чигн хальмг кун мбрнэс киисдмн биш.

Мбрийг тинм авртэ саянэр ээлдэ-элдэ чадцхадг улс, болв чигн теруган партизанск авцгагъар ээлдэ йовцхадж. Чаньгс-хаана мбрн-цергин тууджлгч авцинь сергэдэж авад, шин хаалгэд орулад, хальмг улсас йоста сэн цергчир кех кергтэ байдэ. Шин тбрдж бурдсн дивизиг батчиргт болн даянн байдл-джи-саянэ некврмудт саянэр дамшарин эрkd, хальмг дивизиг Аадрхнэс ууджмд, теегэс холд, Шартугийн дбр бурдэхмн гидж шиндгдсн мбн. Хальмг кун ямр збмг сэн, гавшун даяч болдг болв чигн, цергин фудлврт ямр джилвтэ болв чигн тер теегэн санад, туундэн тачалта болдг билэ. Болв дивизидэн иджлэд авчксна хббн хальмг кун унголта седклтэ советск кун

★
Амр-Санана Антона
„Мудрешкин сын“
гидг дегтрэс
★

болдж кбдлмшч-крестьяна Улан Цергин йоста сэн даячнэ болдж хуврдг билэ.

Би бийнэ даянэ тбр-кергсаянэр эс мелдг кун гидж тоолдг билэв, тегэд хальмг цергудин штаб бурдэхин тускар нанла хамдан мана даянэ комиссар Маслов йовла. Тер бидн хойр хамдан йовад, республикин Реввоенсоветд курад, хальмг церг бурдэх шиндвр гаргьулж авлавдн.

Мадниг, мездлэд, гарад йовхар бедрхлэ, Реввоенсоветин чледудин негнэ, намаг хурц нудэр халчкэд, келв:

—Социалн революциг харсачирин зерглэнд хальмгуд орджахд би йир икэр байрлджанав. Хальмг улсд цугтаднэ миннэ ур-иньгин мезд келтн. „Социалн революц“ болн „Хальмг“ гисн угмуд хамцад харгъад олснд, дврмдэтэ чинр баях болдж нанд мелдгв.

Тегэд бидн, хальмгуд, элгнсадарн йилгэрхэс нань юм одахн куртл эс мелджасн билн, хальмгуд, цуг кумн-амтиг сулдхлгэна тблэ ноолддж йовцхэх улсин зерглэнд ордж зогсцхавдн!

Даянэ кергудин заагур Маслов бидн хойр Совнаркомд, Ленинд одад, „Хальмгин мал-агърусиг хардж-халлгэна болн хаяру босхлж дсглгэна туск зака“ гаргьулж авлавдн, харгэнджасн хальмгуд хальмг цэ, эл-тавр, нань-чигн дбнэ гаргьулж авлавдн.

Республикин Реввоенсоветин даалгьврмудар штаб бурдэхин тускар бидн Шарту балгэснд ирүвдн. Кбдлмшэн эклн гилжэхлэ, Маслов гемад, Аадрх ордж одв. Би ганцарн улдкэд, Юговостфронтин Реввоенсоветэр дамджулад, даялдэнд йовсн Кануковиг дуудулж авхулхин туск тбр босхув. Бийиннэ сургьлж дасхсн хальмг полктагъан Кануков тингхд дмн узгэ фронтд даялдлж йовла.

Штабин голгъачд орчкад Кануков даянэ-бурдэлгэна халхар збвэр чадмг аргъга куугъан медуль.

Кесг даялдэнд ордж дамшн, гар-бэрлдж ноолдлгэнд кесг дакдж орлсн, даянэ казармд баялгэна кучр баядлг кутцднэ медсн кун Кануков сургьджах салдсмудиннэ седклухаг, зань-бэйриг, юнэ теднд дуту болджахиг джигтэ саянэр гавц мелдг билэ. Яндг-Мацга нутгасн урднэ газаран гарч узэд уга, гартан бу бэрдж узэд уга теегин туукэ хальмгудиг тенъкан угагъар сургьдж асрад, даджрачирт дур-уга болдг уха-серл эндэн орулад, революцин тблэ уралан збрдг тбмр-бат баатрмуд, збмг ноолдачир Кануков дсгдг гаргъла. Туунэ дасхдж гаргэсн хальмг полкс Советск республикин хортдла

кесн алдр ноолданд дуувр келвэр орлцхала.

Унн чик седклэрн зуткдж революцин халхд орсн хальмгудин тускар келхлэ, хамгин турун болгъдж Городовиковин, Кануковин, Хомутниковин, Шалхаковин, Сафоновин, Ангулан Арлтана, Муевин тускар келх кергтэ—тедн хал мет бат, чик ухан-седклтэ, чаньгъ-чириг, баатр цогцга, унн революционермуд болж бийсэн медулцхалэ.

Олн-амтнэ мел дбр дотрас гарцхасн энъгин улс дундас Улан Цергин сэн мездлтэ баатрмуд болн толгъачириг алдр революц дбдлүлж дсглэ. Алдр революц эс болсн болхла хальмг Городовиков революцин аярмин улан маршал болш уга билэ.

Мбрн цергин тавдг дбнэ нерадсн статьядн Кузьм И. Н. нигдж бичнэ: „Мана бмнэс даярлж йовсн мбрн цергиг толгъалж йовцхасн орсмуднэ чигн, газадин ордин улсмуднэ чигн мбрэр даялдлгэна кергиг элдв саянэр медулцхадг улс баясн. Деникин болн Каледин генералн штабин академ Арэсэд тбгсгэсн деерэн бас чигн Франц тбгсгэсн мбн. Теднд нбкд болж, даянэ авртэ эрдмтэ болн мбрн-цергин кергин туст ик дасмдэжа офицермуд болн генералмуд Францас болн Англас ирцхэсн мбн.

Теднэ бмнэс бидн Буденниг, Ворошиловиг, Городовиковиг, Морозовиг, Зотовиг, Тимошенког, Опанасенког болн нань чигн тинм улс йовулцхалавдн. Тедниг урднэ кен мелдг билэ? Эн дуувр командирмуд ямр „цагъан ястрин“ тохмас гарцхасм? Академ баятхэ, нам даянэ ямр училищд сургьулэ сурдг, тедн даянэ эрдмтэ болцхасмб?

Уга, командин дбдэн кбдлмшт тедниг дбдлүлж брдж кургснэ теднэ кбдлмшч-крестьяна олн-амтн болджана. Олн-амтн теднд нигдг келсн: „Мбрн церг тосцхатн, туутгэна динлдж йовцхатн“.

„Цагъан ястрин“ болн баячудин бмнэс кбдлмшч-крестьяна олн-амтн аярмин командлач болгъдж угатэ - крестьян улсас гарсн унтер-офицер Буденниг дбдлүлсн, Реввоенсоветин член болгъдж, урднэ цергт тас церглдг узэд уга баясн кбдлмшч йовсн Ворошиловиг дбдлүлсн, вахмистр эс-гихла унтер-офицер йовцхасн Зотовиг аярмин штабин начальник болгъдж, Опанасенко, Городовиков, Морозов, Тимошенко ахта улсиг дивизмудин начальникүд болгъдж дбдлүлсн мбн.

Тенгэ хазга ятаман болгч Краснов гидг генералин туст таарлт уга баядг цагъачудин нег журналист, тер генералин уулдвирг шалад, нигдг келсн: „хазг цергин заквирг саяхн угэр бичнэ гисн большевикүдиг динлгэсн болдж тоолгдэд одш уга мбн.

(Цаарандкнэ дарук номерт)